

Párbeszéd „illúziók nélkül”

Kutatástörténeti interjú Hajdu Tiborral

Nagyon köszönöm, hogy elfogadta felkérésünket. Tanár Úr, mikor találkozott az 1918–1919-es forradalom témakörével?

1951-ben, huszonegy éves voltam. Levéltárosként dolgoztam az akkori Munkásmozgalmi Intézetben, amiből azután Párttörténeti Intézet lett. A kezdetekben fel sem merült bennem, hogy, mondjuk, írjak valamit. Az akkori igazgató egyszer üzent nekem, hogy van egy téma, amit szeretne megírni, de nincs rá ideje. Érdeklődött, hogy elvállalnám-e a munkát. Ez a téma a különböző *tanácsok működése volt 1918–1919-ben*. Kértem egy hét gondolkodási időt. Utánanéztam az anyagnak. A kérdést nem találtam olyan nagyon bonyolultnak, de mindenestre sokrétű volt. Mivel ezt a témát egy rövid cikkben nem tartottam lehetségesnek megírni, nagyobb terjedelmet kértem, amit elfogadtak. Elkezdtem a munkát, ami elég sokáig tartott. Nem mintha lassan dolgoztam volna, de én harminchat éves koromig fő állásban levéltáros voltam, tehát csak mellékesen írtam. Másrészt ezek nagyon eseménydús évek voltak. 1955 végére, 1956 elejére kész voltam a könyvvel. Az Intézetben meg is vitatták, de szerencsémre nem jelent meg. Jobban jártam azzal, hogy nem! A munkát aztán alaposan átdolgoztam, és 1958-ban jelent meg. Ez a *Tanácsok Magyarországon* című munkám.

Tanár Úr, amikor Ön levéltárosként először találkozott ezzel a témával, volt-e már 1918–1919-nek historiográfiai termése? Kik foglalkoztak ezzel a kérdéssel, és milyen témakezelésben?

Erre azt lehet mondani, hogy akkor diktatórikus rendszer volt. Tehát írni főleg arról lehetett, amiről szabad volt. Az akkori politikának 1956-ig volt egy borzasztó nagy problémája ezzel a témával. Nevezetesen az, hogy a Szovjetunióban likvidálták az 1919-es Tanácsköztársaság vezetőinek nagy részét, Kun Bélát elsősorban, és csak mindenféle szemétségeket lehetett róluuk írni. Tehát a hivatalos ideológia szerint főleg a Tanácsköztársaság „nagyszerű forradalom” volt, ugyanakkor a vezetőit egytől egyig „imperialista ügynököknek” vagy gazembereknek, legjobban esetben „áruló szociáldemokratáknak” tekintették. Ugye, ezt a két irányt összehozni nehéz. Érdelemleges kutatás ezért 1956 előtt nem folyt, és nem folytatható.

Ezzel kapcsolatban feltételezem, a magyarországi tanácsok kutatása nagy ideológiai nyomást nem hozott magával, vagy tévednék?

Nekem ezért volt szerencsém ezzel a témával. Valamennyi nyomás azért érezhető volt, de aránylag a legkevesebb. Például nekem Kun Bélával vagy más kommunista vezetők szerepével nem kellett foglalkoznom, nem is akartam. Elmélyedtem abban, hogy, mondjuk, Kisújszálláson kik vállaltak szerepet a tanácsokban 1918–1919-ben, és mit csináltak. Még a *Katonatanács*¹ témakörébe sem mentem bele, mert az közelebb állt a politikához.

¹ A kérdéskörrel kapcsolatban lásd Hajdu Tibor későbbi munkái közül; *Katonák, hivatásos tisztek szerepe a magyar és az orosz forradalmakban, 1917–1921*. Történelmi Szemle, 51. évf. (2009) 4.

Utalt arra, hogy a '40-es évek végétől ez a téma ideológiailag meghatározott volt. Az első országtörténetekben és pártfőiskolai munkákban Tanácsköztársaság központú témarendezés dominált?

Igen, de én már az első munkámban is foglalkoztam az 1918-as *polgári demokratikus forradalommal*. Nekem tulajdonképpen a kezdettől fogva az volt a véleményem, hogy 1918 és 1919 egybefüggő forradalom. Alulról nézve ez egyetlen forradalom. Sőt, a vezetőkkel is az a helyzet, hogy a szociáldemokraták közül például nagyrészt ugyanazok vettek részt a vezetésben. Tehát ez teljesen összefüggő forradalomnak tekinthető. Én kezdetektől a polgári demokratikus forradalom időszakában mélyedtem el, kutatni máshogy nem is tudtam, az első tanácsok 1918-ban alakultak, a forradalom akkor kezdődött.

Most egy szembesítő kérdést engedjen meg. Nemrég jelent meg az 1919-es Tanácsköztársaságról, helyesebben annak utótörténetéről egy elemzés Apor Péter tollából.² A szerző arra vállalkozott, hogy a Tanácsköztársaság 1945 és 1989 közötti történeti megjelenítéseit, beleértve a hivatalos ideológiai és kulturális ábrázolásait, a történeti bizonyítás technikáin keresztül vizsgálja. A munka számos kutatási eredménye mellett megállapítja, hogy az '50-es, '60-as évek történeti elbeszélései, beleértve a korszak vezető történészeinek munkáit is, mondhatni, feláldozták az ideológiai elvárások miatt a történeti bizonyítás módszerét.³ Tanár urat, mint aki az elemzett időszakban kutatta a korszakot, kérdezem, olvasta-e Apor Péter munkáját, és mit gondol erről az állításról?

Igen, olvastam a munkát. Nézze, ne haragudjon, de ehhez a kérdéshez újra elő kellene vegyem Apor Péter munkáját. Olvastam, de nem tanulmányoztam eléggé ahhoz, hogy véleményem legyen róla. Tisztességes írásnak tartom. Nagyon más szempontú megközelítés, mint amit én képviselek. Más kérdés, és lehet, hogy nem barátságos dolog, amit mondani fogok, de az a tapasztalatom, hogy nagyon nehéz annak megérteni egy korszakot, aki nem volt ott. Íratok alapján elképzelni azért ezt elég nehéz.

Tanár úr 1918–1919 vonatkozásában két összefoglaló munkát készített 1969-re.⁴ A két könyv egyfajta kutatási összefoglalója a Századok 103. évfolyamában jelent meg.⁵ Mesélne ennek a két munkának az előkészületeiről?

Csak az egyik munka előkészületéről lehet beszélni. Megírtam a *Tanácsok Magyarországon* című könyvemet. Sikere volt. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a munka 1956 után jelent meg, amikor nagyon nehéz volt a történetírás helyzete. Sokan visszavonultak a munkától, sokan elmentek, másokat lecsuktak. Tehát mondhatni, kiürült a szakma. A munkát folytattam. Sokat vívódtam magamban, mit helyes írni, meg is bíráltak érte. Miután a *Tanácsok Magyarországon* megjelent, meglepetésemre felszólítottak, hogy adjam be kandidátusi

sz. 519–539. A Budapesti vagy Központi Katonatanács megalakulásáról, működéséről és tevékenységéről lásd: Bús Fekete László (szerk.): *Katonaforradalmárok*. Budapest, 1918.

² Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utólete, 1945–1989*. Budapest, 2014.

³ Apor *Az elképzelt köztársaság*, 39–40., 42., 52–60.; uő: *A bizonyosság bizonytalansága. Elbeszélés és bizonyítás a Tanácsköztársaság történetében, 1959–1965*. BUKSZ, 22. évf. (2010) 4. sz. 342–352.

⁴ Hajdu Tibor: *Az 1918-as polgári demokratikus forradalom*. Budapest, 1968.; uő: *A magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, 1969.

⁵ Hajdu Tibor: *A 1918 októberi polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság története kutatásának újabb eredményei*. Századok, 103. évf. (1969) 2–3. sz. 288–305.

disszertációnak. Ezt követően kezdtem írással is foglalkozni. Igyekeztem olyan rész kérdésekről írni elsősorban, amelyek viszonylagosan egyértelműek voltak. Ilyen volt például a *két forradalom lefolyásának története*. Mivel engem elsősorban a polgári demokratikus forradalom érdekelt, évekig ennek a témakörnek az alap kutatásával foglalkoztam. Ebben segítséget jelentett, hogy a '60-as években lazultak a viszonyok, tehát nem volt annyira kényes téma a polgári demokratikus forradalom, mint a Tanácsköztársaság. Egy bizonyos Károlyi Mihály-rehabilitáció is lezajlott. Ezt követően jelent meg a polgári demokratikus forradalomról szóló könyvem 1968-ban. Nekem akkor nem volt szándékomban a Tanácsköztársaságról is írni. Azért sem, mert a kezdettől fogva volt olyan elképzelés, hogy az 1919-es Tanácsköztársaság olyan fontos téma, hogy azt vezető történésznek kell majd megírni. Én nem voltam olyan vezető történész, mint például Réti László, Andics Erzsébet vagy Mód Aladár, akik később különböző okokból nem vállalkoztak erre a feladatra. Viszont amikor elérkezett a Tanácsköztársaság 50. évfordulója, az „illetékeseket” idegesítette, hogy nincs olyan könyv a Tanácsköztársaságról, amelyből tanítani lehet, tehát sztenderd munka. Ekkor engem felszólított Nemes Dezső, aki akkoriban vezető politikus és egyben a Párttörténeti Intézet főigazgatója volt, hogy hagyjam abba a polgári forradalom írását, és írjam meg a Tanácsköztársaság történetét, mert arra van szükség. Én azt válaszoltam, illetve azt tudtam felajánlani, hogy amint befejezem a polgári forradalom történetét, gyorsan megírom a Tanácsköztársaságét is. Valóban gyorsan történt! Körülbelül tíz hónap alatt írtam a könyvet. Tehát, ha azt a munkát bárki kritikusan szemléli, azért vegye figyelembe, hogy nem hosszas kutatómunka eredménye. Amennyire lehetett, figyelembe vettem a téma levéltári anyagát, forrásanyagát, de nem volt szándékomban írni róla. Egy kitűnő kollégám, Siklós András, aki jól ismerte ezt a korszakot, de nálam óvatosabb természetű volt, egyszer azt mondta, „meg vagy te örülve, ezt nem lehet megírni”. Azt válaszoltam, „nézd, én azt fogom megírni, amit meg lehet írni, amit nem lehet, azt más sem írhatja meg”. Még a könyv megírása előtt meg tudtam beszélni Nemes Dezsővel, hogy nem vagyok hajlandó megkerülni olyan kényes témákat, amelyek akkor közismertek voltak, mint például a zsidókérdés vagy az egyházüldözés. Azt mondtam, arra vagyok csak hajlandó, hogy nem megyek bele mélységében ezekbe a kényes témákba. Ebből a nézőpontból kellett dolgoznom. Voltak viszont témák, amelyekhez nem értettem. Például kellett egy gazdaságtörténeti fejezet. Kérésre Ránki György elolvasta és javította ezt a fejezetet. Különböen meg kell említenem, hogy a sok rossz mellett, ami akkor volt, nagyobb volt az együttműködés a szakmában. Jobban figyeltük, jobban segítettük egymást. Például a polgári demokratikus forradalom könyvem megírásánál külön foglalkoztam a háború és az azt megelőző évtized előzményeivel, amelyet, bevallom, akkor még nem ismertem igazán jól. Kértem, hogy a bevezető fejezetet Hanák Péter olvassa el. Ő ezt szívesen teljesítette, sok megjegyzést tett, ezáltal megítélésem szerint sokkal jobb lett a munka.

A '60-as évek közepe és a '70-es évek eleje meghozta a téma iránti érdeklődést a történészek körében. Megjelent például Siklós András munkája,⁶ amely a mai napig a téma legalaposabb bibliográfiai összefoglalója a könyv kiadásának időpontjáig megjelent munkákat tekintve.

Az a munka 1964-ben, tehát az én könyvemmel megelőzően jelent meg, a kandidátusi disszertációja volt. A kiadó azonban sajátos módon szükségét érezte, mert a kiadók már csak ilyenek, hogy a disszertációt lerövidítse, ami nagy kár, sok adat kimaradt belőle.

⁶ Siklós András (szerk.): *Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások.* Magyarország legújabbkori történetének forrásai és irodalma I. Budapest, 1964.

Ezzel nagyjából egy időben két munkát szeretnék még megemlíteni. Mérei Gyula Az októberi polgári demokratikus forralom és a polgári pártok című 1969-es könyvét, amelyre szigorúan historiográfiai szempöngből egyfajta válaszként született M6d Aladár Válaszutak, 1918–1919 című, 1972-ben megjelent tanulmánykötete. Mindkét munka a polgári demokratikus forradalom új megközelítésére vállalkozott, sok szempontból az Ön munkájától eltérő eredményeket felmutatva. Ezekkel a munkákkal kapcsolatban elmondaná a véleményét?

Mindkét embert ismertem, főleg Mérei Gyulát.

Mérei Gyula személyében az utolsó Szekfü Gyula tanítványról is beszélünk.

Igen. Amikor Szekfü Gyula 70. születésnapját ünnepeltük, Szekfünek az volt a kérése, hogy Mérei Gyula ne legyen ott. Meg volt sértődve Méreire. Mérei nagy tudású ember volt, de 1949 után kifordult önmagából, „vonalas” ember lett. Említett munkája alapos és semleges. M6d Aladár nem volt nagy elme, de olvasott ember volt. M6d érdeme, hogy ő kezdte helyreállítani a polgári demokratikus forradalom becsületét. Még a 40. évfordulóra írt egy munkát az akkor induló *Valóság* című folyóiratba *Magyar Prológ* címmel,⁷ ami utalás volt arra, hogy a szovjet történetírásban az 1905-ös forradalmat mint az 1917-es forradalom prológját „becéztek”. Tehát M6d úgy szemlélte a magyar polgári demokratikus forradalmat, mint a Tanácsköztársaság előzményét, pozitív értelemben. Annyira pozitívan, hogy meg kell mondjam, kicsit felhúztam az orromat. Később beláttam, sok meggondolandó dolgot írt. Ezt követően jelent meg még egy rehabilitációs jellegű munka a forradalom szereplőiről Horváth Zoltán tollából.⁸ Majd ezek után jelent meg M6d saját munkája a Tanácsköztársaságról, amely kimaradt a szakma közfigyelméből. Azt mondanám, hogy kevés olyan rossz könyv van, amelyben valami tanulság ne lenne. Mindent el kell olvasni, amit lehet, használni.

Korábban említett két könyvének egyfajta kutatási összefoglalójaként jelent meg egy munkája a Századokban, amelynek központi kérdése a „forradalmak viszonya”. Az akkori történetírás szerint egy forralom vagy több forradalom volt 1918–1919-ben?

Három álláspontot tudok megemlíteni, amelyeknek akkor nagymértékben politikai motívumai voltak. Nekem a kezdettől fogva az volt a véleményem, hogy ez *egy forradalom volt mint folyamat*. Az más kérdés, hogy egyéb, nagy változást hozó folyamatok is zajlottak akkor Magyarországon, de a forradalmi folyamat egynek tekinthető. Ezért a Tanácsköztársaság bukásában benne van a polgári forradalom bukása is. A Horthy-rendszer nem a polgári forradalmi rendszerhez tért vissza, még csak nem is a „ferenczözsefi”-rendszerhez, hanem egészen új dolog volt akkor. Visszatérve, lényegében három álláspont volt. Az egyik, amely nagyjából egységes folyamatként tekintette a két forradalmat, ami azt is jelentette, hogy a magyar történelem folyamata részének is tekintette. Én többedmagammal ezt a nézetet képviseltem.

A másik álláspont, amelyet baloldali nézetnek nevezhetünk, az volt, hogy a Magyar Tanácsköztársaság a „szép” és a polgári demokratikus forradalom a „csúnya” forradalom. Tehát *két forradalom volt megkülönböztethető ideológiájuk alapján*. Ennek a szemléletnek voltak árnyalatai. Hogy önkritikus legyek ezzel kapcsolatban, túlbecsültem a kommunista párt jelentőségét és súlyát a polgári demokratikus forradalomban és a Tanácsköztársaság létre-

⁷ M6d Aladár *Magyar Prológ* című közleményét lásd; M6d Aladár: *Válaszutak, 1918–1919*. Budapest, 1972. 9–37.

⁸ Horváth Zoltán: *Magyar századforduló. A második magyar reformnemzedék története, 1967–1914*. Budapest, 1974.

jöttében. Én már viszonylag többet tudtam a kommunista párt szerepéről a polgári forradalomról szóló könyvem megírása során, ennek ellenére eltúloztam jelentőségét, mert ez követelmény volt. Ha most írnám meg a könyvet, kisebbre venném jelentőségüket. Ugyanakkor érdekes, hogy minden irányból, jobbról-balról is eltúlozzák ezt a „jelentőséget” negatív vagy pozitív értelemben. Ezt nem ártana revideálni. A kommunista pártnak ugyanis nem volt olyan döntő szerepe. Március 20-án felállt egy rendkívüli helyzet, amit Kun Béla egyszerűen felismert és megragadott. Maga ez a „puccs”-koncepció, ami most divatba jött, szintén revideálandó. Hát kérdem én, börtönben ülve hogy csinálhat valaki puccsot? Ha volt puccs, akkor azt az akkori kormány részéről a szociáldemokraták csinálták, de ők sem igazán. Amiről mindenki tud, az ugyanis nem puccs.

Visszatérve, a harmadik álláspont egészen szélsőséges, ma már biztos nevetséges nézetnek fog hangzani. A kandidátusi disszertáción vitáján volt főnököm, Réti László hangoztatta ezt az álláspontot. Ő hangot adott annak, hogy a szociáldemokraták és kommunisták 1919. márciusi egyesülése, amely az '50-es évek hivatalos ideológiájában hibának számított, egyszerűen ballépés volt. Várni kellett volna pár hónapot, amíg a kommunista párt annyira megerősödik, hogy egyedül is át tudja venni a hatalmat. Nyilvánvalóan ő a *proletárforradalmat tekintette az egyedüli forradalomnak*, a többi csak mellékes volt számára.

Ha kritikánál tartunk, szükséges kitérni arra, hogy az 1918–1919-es forradalomtörténet-írással szemben kritikával élt az utókor. Leggyakrabban azt hangsúlyozzák témakezezésének hibájául, hogy túlságosan párt-, politika- és kormányközpontú, ami politikai-ideológiai tartományba zárja a forradalom jelentését.

Ez igaz. Igaz, mert politikai történetet leírni jóval egyszerűbb, mint, mondjuk, gazdaságtörténetet vagy historiográfiát. Az utóbbiak nehezebb témák.

Folytassuk a kritikai szempontokat. A korszak politikátörténeti leírásával gyakorlatilag egyidőben megfogalmazódott annak kritikája is, amit az 1918–1919-es forradalmakkal foglalkozó helytörténeti kiadványok körvonalaztak a '60-as évek végén.⁹ A helytörténeti kutatásokat elemezve L. Nagy Zsuzsa 1969-ben azt hangsúlyozta,¹⁰ hogy „lemásolják” a budapesti eseményeket, ezáltal szerintük a helyi, városi, megyei szinten ugyanazok a politikai folyamatok játszódnak le egyidőben, mint a fővárosban, uniformizálva ezáltal egy forradalom-modellt. Önnek mi erről a véleménye, főleg a helytörténeti kiadványokkal kapcsolatban?

Ez akkor természetes folyamat volt. Egy helytörténeti kutatástól, amit akkor legtöbbször tanárok végeztek, nem is lehetett megkívánni, hogy önálló eredményeket mutasson fel. Ennek esetenként a képzettségi feltételei is hiányoztak. Tehát ezek a helytörténeti munkák bizonyos fókig másolták a központi kiadványokat. Egyrészt mert azok iránymutató alap kutatások voltak; másrészt cenzurális viszonyok között éltünk. Miután egy központi alapmunka megjelent, az azért volt „analóg”, mint ahogy Ön fogalmazott, mert olyan eredményeket tartalmazott, amit meg szabadott és meg lehetett jelentetni. A helytörténész, a helyi vezetők és szerkesztők erre tudtak támaszkodni. Nekem ebben a folyamatban annyi volt a kellemetlen szerepem, főleg a '60-as és '70-es években, hogy a helytörténeti kiadványok nagy részét el kellett

⁹ Az 50. és 60. évfordulóra készült megyei kiadványok összefoglaló bibliográfiáját lásd: *Kalauz az 1918–1919-es magyarországi forradalmak válogatott irodalmához*. (A válogatás a Kossuth Kiadó munkaközösségének gondozásában került kiadásra.) Budapest, 1978. 66–82.

¹⁰ L. Nagy Zsuzsa: *Az 1918–1919-es forradalmak és a helytörténeti kutatás néhány problémája*. Levéltári Közlemények, 19. évf. (1969) 1–2. sz. 253–265.

olvasnom és véleményeznem. Ha úgy tetszik, én voltam a cenzor. Próbáltam jóindulatú lenni. Amit tudtam, megtettem, hogy segíthessek. Talán egy eset volt, amikor megállítottam egy kiadvány megjelenését. De el kell mondjam, megjelent a '70-es években egy forráskiadvány Kecskeméten,¹¹ amit az akkori levéltárvezető és egy fiatalember, Romsics Ignác készített. Annyira meglepett a dokumentumgyűjtemény alaposága, hogy kocsiba ültem, és rögtön lementem Kecskemétre a szerzőhöz. Azok a megyék, ahol egyetem vagy pedagógiai főiskola működött, preferáltak voltak. Sok feldolgozást készítettek a forradalomról, legyenek azok városi vagy megyei történeti összefoglalók. Ezek nagyon változatos színvonalúak voltak.

Ha most visszatekint a '60-as évek végén készített munkáira, és megnézi a rendszerváltást követő irodalmat, alap kutatásainak számos eredményét olvashatja újra. Az 1918. október végi budapesti események és az 1919. március 20–21-én történtek leírását, vagy az 1918. decemberi kormányválság tematikáját napjaink történetírása is használja. A korszak egyik kérdését legújabbban feldolgozó Hatos Pál¹² többször hivatkozik 1968-as munkájára. Az új kutatási eredmények tükrében van olyan kérdés a forradalom lefolyásának történetében, amelyben megváltozott az álláspontja?

Természetesen sok új eredmény van, amit még nem ismerhettem. Annyit tudok hangsúlyozni, hogy amennyire lehetett, megpróbáltam mindig tapadni a forrásokhoz. Ha alaposan megnézi, mondjuk, a március 21-ről megjelent munkámat,¹³ amely megjelenésének időpontjában nagyon kényes témának számított, akkor olvashatja, hogy elsősorban Böhm Vilmos és Kassák Lajos önéletrajzi munkáiból vett idézetekből áll. Nagyrészt ragaszkodtam a kortársak véleményéhez.

Az előző kérdésemet szeretném kicsit szélesíteni. A korábbiakban körüljárt 1918–1919-es forradalomtörténet-írás alapjainak meghaladására számos kísérlet történt, amelyek azonban legtöbbször egyszerűen csak megkerülik a forradalom kérdését, és a birodalmi széthullás/magyar állam összeomlása/nemzetállami átalakulás kontextusából dolgozzák fel a korszakot. Kialakult az a furcsa helyzet, hogy az ország- és nemzet történeti munkák 1918–1919-et a 20. századi magyar történelem historiográfiai problémájának,¹⁴ újragondolandó témájának tekintik.¹⁵ Az elmúlt évtizedek több szempontból gazdag irodalma mellett azonban megjelent egy értékorientált-revizionalista irány is, amely publicisztikájában és historiográfiájában Trianon szemszögéből értelmezi 1918–1919-et, amely témakör államtörténeti nézőpontjából mégis a Monarchia szétesésének a története. Az újragondolás létfontosságú, és Ön erre a Közép-Európa forradalma, 1917–1921 (1989) című munkájában már korábban kísérletet tett. Mi a véleménye, jelenünk történetírása jó irányba tart az első világháborút követő forradalom kutatásának tekintetében?

¹¹ Romsics Ignác (szerk.): *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez*. A Bács-Kiskun megyei Levéltár Kiadványai III. Kecskemét, 1976.

¹² Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Debrecen, 2018.

¹³ Hajdu Tibor: *Március huszonegyediké. Adatok a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának történetéhez*. Budapest, 1979.

¹⁴ Romsics Ignác: *Magyar történeti problémák, 1900–1945*. In: Püski Levente – Valuch Tibor (szerk.): *Mérleglen a XX. századi magyar történelem, értelmezések és értékelések*. Debrecen, 2002. 20–23.

¹⁵ Ormos Mária: *Jelző és történelem. Kérdések a Horthy-korszakról*. *Történelmi Szemle*, 39. évf. (1997) 2. sz. 179–189., a témára vonatkozóan: 180–182.; vö. a *Századok Összeomlás, 1918* című tematikus (152. évf. [2018] 6) számában közölt munkákkal.

Az a véleményem, hogy *sokkal jobb lenne az eseményeket és folyamatokat összefüggéseiben elemezni ennek a régiónak a történetében*, mint azt Szűcs Jenő is korábban vizsgálta. Én is erre törekedtem már ebben a rendszerváltás előtt nem sokkal megjelent kis könyvemben. Ebben szerepe volt annak, hogy jó kapcsolat alakult ki a szlovák történészekkel a '60-as évekre,¹⁶ és sokat tanultam a felfogásukból. Felvetették például a kérdést: mi a forradalom a szociális tartalomtól. A nemzeti felkelés is forradalom. Kialakult egy közös álláspont, amit a későbbi könyvemben is képviseltem. Trianon szemszögéből nézve, azokban az országokban, amelyek „jól jártak” Trianonnal, a nemzeti forradalom dominált, azokban az országokban, akik vesztesei voltak a birodalmak felosztásának, elsősorban Magyarországra gondolok, a nemzeti erők annyira legyengültek, hogy a szociális forradalom nagyobb hatást gyakorolt, mint amennyi erőt képviselt. Ehhez még egy nagyon fontos dolgot hozzá kell tenni! Az országok története békeidőben államhatárok között zajlik. Ha jön egy korábban nem látott, évekig tartó háború, nevezetesen az első világháború, akkor, hogy úgy mondjam, kialakul egy *Tér*. Egy olyan tér, amely magában foglalja a háborúban részt vevő országok kisebb térségeit és egységes teret alakít ki. Ez az egységes tér tartott nagyjából a békekötésig, amikor aztán visszatért a történelem a különböző államok zárt terébe. Ezt figyelembe kellene venni, mert enélkül nem lehet megérteni a magyar forradalmakat, az orosz forradalom és a környező országok forradalmainak hatásait.

Az általam korábban említett revizionalista irány 1918–1919 historiográfiáját jobb esetben baloldalinak, rosszabb esetben különböző jelzőkkel kommunistának minősíti. Létezik vagy létezett 1918–1919-nek vagy tágabb értelemben a háborút követő forradalomnak kommunista kánonja a történetírásban?

Azért sincs kommunista kánonja, mert ha van, ahogy azt egyesek állítják, akkor legalább kettőnek kellene lennie. Mert ugye, Oroszországban lezajlott egy forradalom 1917-ben, ami eltartott 1929-ig, amikor Sztálin végrehajtott egy fordulatot. Hogy most a „sztálini fordulatról” mit gondolunk, mit nem... Valószínűleg meg kellett csinálnia, mert a 1917-es forradalom a világforradalomra épült, ami legalábbis a nyugat-európai forradalmat jelentette, vagyis jelentette volna. Miután 1929-re kiderült, hogy nem lesz nyugat-európai forradalom, fordulat történt. Az 1929 utáni kommunista álláspont és az 1929 előtti kommunista álláspont köszönő viszonyban sincs egymással. Ugyanez a helyzet a történetírással. Nekem sajnos nagyon „megártott”, miután olvastam az 1917 és 1919 közötti dokumentumokat az '50-es években. Az az érzésem támadt ugyanis, hogy valami nem stimmel. De hát boldogok a tudatlanok, akik nem olvastak Lenint, csak a hivatalos párttörténetet. Nekik ezzel nem volt problémájuk.

Kicsit térjünk vissza 1918–1919 irodalmához. Meg tud említeni néhány olyan munkát, amelyek a rendszerváltást követően Ön szerint feledésbe merültek, vagy nem kaptak elég figyelmet?

Van egy egészen kivételes munka. Általában az „öreg veteránok” művei nem nagyszerűek, de létezik egy kivétel, Hajdu Gyuláé, aki nekem csak névrokonom. Valamikor 1956 körül megírta visszaemlékezését pécsi élményeiről *Harcban az elnyomók és megszállók ellen* címmel.¹⁷ Ez egészen kitűnő munka, amelyből tényleg kiderül egy olyan ember tollából, aki ott volt, hogy mi történt Pécsen ebben az időszakban. Hogy szegedi példát is mondjak. Manap-

¹⁶ Rövid ismertetését lásd: Hajdu Tibor: *Tudományos ülésszak a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulóján*. Párttörténeti Közlemények, 15. évf. (1969) 3. sz. 160–161.

¹⁷ Hajdu Gyula: *Harcban az elnyomók és a megszállók ellen*. Pécs, 1957.

ság sokszor kerül említésre az *interdiszciplinaritás*. Van egy kiváló szegedi irodalomtörténész, Péter László, aki Móra Ferencsel és Juhász Gyulával foglalkozott. Mindezek mellett a munkásmozgalom és forradalom kapcsolatáról is jelentetett meg irodalomtörténeti munkákat, ami jellemző módon bizonyos kollégák részéről ellenkezést váltott ki, mondván, „mit tapos ez a mi kertünkbe”. Megítélésem szerint munkái sokkal többet adnak a téma megértéséhez, mint sok sztenderd munka.¹⁸ Kisebb jelentőségű városokat tekintve Salgótarján volt kiemelt érdeklődésnek örvendő hely egyrészt az 1919-es salgótarjáni harcok, másrészt Rákosi Mátyás „szerepeltetése” miatt, amit tudtuk, hogy eltűnnek, de nem tudtuk, hogy mennyire. Abban a megtiszteltetésben részesültem néhány kollégámmal valamikor 1957-ben vagy 1958-ban, hogy a miniszterelnök Münnich Ferenc személyesen szóba állt velünk. Miután ő ott volt Salgótarjánban, megkérdeztük tőle, miben határozna meg Rákosi szerepét. Ő mosolyogva kitért a komoly válasz elől, és azt felelte, a „salgótarjáni hős a mindenkori miniszterelnök, most én vagyok a miniszterelnök”.¹⁹ Ezzel szemben megjelent, talán tíz évvel ezelőtt, egy forráskiadvány Salgótarjánban a forradalom eseményeiről, amelynek egészen kiváló sajátossága, hogy más munkákkal ellentétben vagy azoktól eltérően úgy publikálja az egykori dokumentumokat, mintha politika nem is létezne. Rákosiról például csak annyit említ, hogy ott volt. Természetesen a dokumentumközléseket kommentárok és összekötő szövegek egészítik ki, de nagyjából hasonlóan olvashatjuk azokat, mint a korabeli ember.²⁰

Ahogy szélesedett a témakör irodalma a '70-es években, elindult az 1918–1919-ben vezető szerepet betöltött politikusok, személyek írásainak és beszédeinek kiadása, illetve a '70-es évek meghozták az első történeti életrajzokat. Mesélne erről az időszakról?

Én ezt folyamatnak tekintem. Az enyhülés spirális volt. Volt enyhülés, aztán visszaesés. Hruscsov idején elkezdtek szabadabban írni az orosz történelemről, ezt mi is kihasználtuk. Aztán Hruscsov leváltása után érezhető volt bizonyos fokú visszaesés. Például a Szovjetunióban kiadták a régi SZKP kongresszusi jegyzőkönyveit, amiből az derült ki, hogy ami a hivatalos párttörténeti tankönyvben van, nem igaz. Ezt észrevenni nem illett persze. Én javasoltam akkor a Kossuth Kiadó illetékes szerkesztőjének, akivel baráti viszonyban voltunk, hogy ki kellene itt is adni a pártkongresszusok anyagát. Azt válaszolta, szó sem lehet róla.²¹ Ez néhány évvel Hruscsov leváltása után volt, ehhez igazodni kellett. Életrajzok kapcsán az volt az általános vélemény, ezt képviselte például Molnár Erik, hogy egy életrajz nem olyan fontos. A nagy történelmi tendenciák fontosak. Hozzájárult ehhez az is, hogy bizonyos személyekkel nem is lehetett foglalkozni. Forráskiadásokon keresztül aztán tágult a kör. Először ki lehetett adni a különböző „vonalasnak” mondott személyek *visszatekintéseit*, amelyek gyakran ellentmondottak egymásnak. Ifjúkorom egyik traumája volt, amikor húsz éves korom-

¹⁸ Péter Lászlóról lásd: <http://www.staff.u-szeged.hu/~peterl/> (letöltés: 2019. február 27.)

¹⁹ Münnich Ferenc egy évvel később, a *Hadtörténelmi Közlemények* 1959. évi számában ismertette a Magyar Tanácsköztársaság és a vörös hadsereg 1919-es harcainak első összefoglalását. Münnich Ferenc: *Az októberi forradalom és a Magyar Vörös Hadsereg*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. évf. (1959) 1. sz. 3–38.

²⁰ Cs. Sebestyén Kálmán (szerk.): *Salgótarjáni események, 1918–1919*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei Levéltárból. 53. Salgótarján, 2007. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGM_AFT_53/?pg=5&layout=s (letöltés: 2019. február 27.))

²¹ A magyar pártkongresszusok anyagát csak 1985-ben, az MSZMP XIII. kongresszusa alkalmával adták ki. Lásd: Vida Ferenc (szerk.): *Pártkongresszusok és pártkonferenciák, 1918–1980*. Budapest, 1985.

ban Andics Erzsébet akadémikus azt mondta nekem, hogy Hevesi Gyula²² hazugságait ne vegyem figyelembe. Hevesi Gyula akkori akadémikus pedig azt mondta, hogy amit Andics Erzsébet összehazudozik a történelemből, azt nem kell komolyan venni. Így jártam harmadéves egyetemistaként két akadémikussal. Visszatérve a témához, kiadták többek között Kun Béláné visszaemlékezéses jellegű könyvét.²³ Kun Béláné munkájából sok minden vitatható, de egy valami pozitív jelentőségű volt. Addig ugyanis nem lehetett azt mondani Szamuely Tiborról,²⁴ hogy öngyilkos lett. Egy olyan „nagy forradalmár”, mint Szamuely Tibor, nem lehetett öngyilkos. Azt kellett írni, hogy a határon lelőtték. Tudtuk, hogy nem igaz, mert megvolt annak a határőr főtanácsosnak a részletes jelentése, aki igazolta Szamuely öngyilkosságát. De miután Kunné könyvében leírta, hogy Szamuely meglátogatta őt úton az osztrák határ felé, megmutatott neki egy zsebkendőben tartott revolvert, és azt mondta, hogy „őt élve el nem fogják”, ez teljesen egyértelművé vált. A kommunista párton belül ugyanis, különösen az 1919-hez való viszonyban létezett egy *Kun-* és egy *Landler-frakció*,²⁵ és ez a szemlélet végig megmaradt. Azt mondta a könyv kapcsán nekem akkor egy „öreg landlerista”, hogy „ez a könyv olyan rossz, hogy akár az Irén maga is írhatta volna”. Az illető, Kelen Jolán²⁶ ezzel

²² Hevesi Gyula (Ungvár, 1890 – Budapest, 1970) Kossuth-díjas mérnök, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A Királyi József Műegyetemen (ma Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) szerzett mérnöki diplomát. Az első világháború alatt az Egyesült Izzó és Villamossági Rt. mérnöke, az Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetségének vezetője, az Állami Alkalmazottak Szakszervezetének elnökségi tagja. 1918–1919 között a Kommunisták Magyarországi Pártjának (a továbbiakban: KMP) folyóiratát, az *Internacionálét* szerkeszti Komját Aladárral. A Tanácsköztársaság alatt a Forradalmi Kormányzótanács tagja, szocializálási népbiztos. A tanácskormány bukását követően emigrál, 1948-ban tér vissza Magyarországra. Előbb az Országos Találmányi Hivatal, később az Országos Fejlesztési Bizottság elnökségi tagja. Az 1956-os forradalom alatt részt vett a *Táncsics Kör* szervezésében. A '60-as évek fordulójától a „keményvonalas” 1919-esek egyik vezetője. Később az MSZMP Központi Bizottságába választották.

²³ Kun Béláné: *Kun Béla*. Budapest, 1969. A „keményvonalasok” elbeszéléseinek és visszatekintéseinek sorát Kun Béla (*Válogatott beszédek és írások*. Budapest, 1966.) munkáinak gyűjteménye nyitotta.

²⁴ Szamuely Tibor (Nyíregyháza, 1890 – Savanyúkút?, 1919) újságíró, kommunista mozgalmár és funkcionárius, 1919-ben a KMP tagja, a Forradalmi Kormányzótanács népbiztosa és politikai kommisszára. Kun Béla mellett a magyarországi Tanácsköztársaság legvitatottabb és legvitathatóbb történeti személyisége. Tanulmányait Győrött végezte, majd a Szabolcs Vármegye című újság munkatársa. A világháborút megelőzően a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja. 1914–1915 között a keleti fronton teljesít szolgálatot, később hadifogságba kerül. 1918 januárjától Kun Bélával Moszkvában tartózkodik, tagja a hadifoglyok ügyeit intéző Moszkvai Központi Bizottságnak, majd a hadifoglyok kommunista csoportjának politikai megbízottja. 1919 januárjában visszatér Budapestre, tagja lett a KMP-nak és a párt hivatalos orgánuma, a Vörös Újság szerkesztőbizottságának. A Tanácsköztársaság kikiáltását követően a Forradalmi Kormányzótanács tagja, hadügyi népbiztoshelyettes, közoktatásügyi népbiztos, a Budapesti Lakásbizottság vezetője, a rokkantügyek intézője. 1919 áprilisától a Budapesti Hadseregcsoporthoz tartozó politikai megbízottjaként a tiszántúli magyar–román front kommisszára. Politikai biztossága alatt összesen 173 kivégzést hajtottak végre. A tanácskormányzat bukását követően Savanyúkútnál próbálta meg átlépni a magyar–osztrák határt. Elfogását megelőzve öngyilkos lett.

²⁵ Az ún. frakciók eredetéről, szemléleti különbségeiről és céljairól ismeretterjesztő előadásmódban lásd: Szabó Miklós: *Egy jó kommunista szilárdan együtt ingadozik a Párttal*. Szeged, 2014. 7–12.

²⁶ Kelen Jolán, Kelen Józsefné, szül.: Fried Jolán (Munkács, 1891 – Budapest, 1979) tanár, író. Tanulmányait Budapesten végezte. 1910 és 1918 között a Budapesti Kereskedelmi Technikum tanára. A KMP-t férjével közös lakásukon, az akkori Városmajor utcában alapították. A Tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbiztosság Gyermekszociális Osztályának vezetője. 1919 őszén előbb Bécsbe, majd Moszkvába emigrál. 1954-ben tér vissza Magyarországra, később az MSZMP Párt-

gúnyosan utalt arra, hogy a könyvet nem annyira Kunné, mint inkább veje, Hidas Antal²⁷ írhatta. A további megjelent munkák közül Böhm Vilmos könyvét²⁸ nagyon fontosnak tartom. Én az írásaimban nagyban támaszkodtam az ő munkájára. Egyébként Böhm korábban már kétszer is megjelentette „forradalmi önéletrajzát”. Nem bírta ki, hogy ne jelentesse meg 1946-ban is. Ebből hatalmas cirkusz is kerekedett akkor. Andics Erzsébet kapta a feladatot, hogy egy hosszabb cikkében „húzza le” Böhm könyvét, ami egyben intő jel is volt másoknak.²⁹ A korai időszakban ugyanis csak Rákosi írhatott visszatekintést,³⁰ ő is kevés sikerrel.

Kevésbé a hivatalos politika fényében kezdődött el Károlyi Mihály levelezésének kiadása, amelyen Litván Györggyel dolgoztak közösen. A közel negyven évig elhúzódo munkát a közelmúltban fejezte be. Elmondaná ennek előzményeit és folyamatát?

Ez érdekes történet, rendhagyó történet, azt lehet mondhatni. Ezt bizonyára úgy képzelem egy mai olvasó vagy kutató, hogy valamikor összeült az MSZMP Központi Bizottsága, majd elhatározta, hogy be kell vonni a „forgalomba” Károlyi Mihályt. Ez nem így történt! Károlyit tulajdonképpen szidalmazni sohasem volt különösebben szokás a Rákosi-korszakban, inkább elhallgatni. Ez az elhallgatás tartott nagyjából az '50-es évek végéig. A '60-as évek elején Károlyi Mihály özvegye hazatelepült. Nem mellékesen magával hozta közös irattárukat, amit ő nagyon szépen gondozott és őrzött. Károlyi egyébként rendetlen ember volt, nem tartotta rendben levelezését, iratait, de a felesége kötelességének érezte, hogy rendben tartsa. Visszatérve, azt, hogy Károlyiné hazajöjjen, nem központilag határozták el, hanem ő kezdett el érdeklődni olyan embereknél ennek lehetőségéről, akiket régebb óta ismert. Ilyen volt az akkori párizsi és belgrádi követ. Ők szorgalmazták Károlyiné hazatelepülését. Hozzájuk kapcsolódott tulajdonképpen egy külügyi vonal, Sík Endre személye például, aki előbb külügyminiszter-helyettes, később külügyminiszter volt, és aki ugyancsak régebről ismerte Károlyi Mihályt is. Ők felkarolták ezt mint jó ötletet, és a pártvezetés belegyezett. Merem állítani, személy szerint Kádár Jánost ez a dolog nem érdekelte! Nemes Dezsőt sem. Tehát ez külügyi vonalról spontán elindult kezdeményezés volt, amihez társult egy felismerés a sajtóban, az irodalomban, a politikában: egy rendszernek szüksége van szimpatikus hősökre és előzményekre. Kun Béláról, mondjuk, sok vélemény alakult ki, de hogy őt rokonszenves személyiségnek ítélték volna, azt nem lehetne mondani. Károlyi Mihály tehát bevonult a köztudatba,

történeti Intézetének munkatársaként elsősorban történelmi tárgyú regényeket ír. A korszakra vonatkozó legfontosabb ideológiai ihletésű munkái közül lásd: *Töretlen úton. Korvin Ottó élete*. Budapest, 1955.; *A néptribun. Fejezetek Bokányi Dezső életéből*. Budapest, 1964.

²⁷ Hidas Antal, ered.: Szántó Gyula (Gödöllő, 1899 – Budapest, 1980) Kossuth-díjas író, műfordító, az ún. szocialista realizmus képviselője. Kun Béla lányának, Kun Ágnesnek a férje. A Tanácsköztársaság időszaka alatt a Munkás Egyetem hallgatója. 1920-ban Csehszlovákiába emigrált, ahol kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal. Korai irodalmi munkássága elsősorban Kassák Lajos köréhez és a *realizmus formanyelvéhez* kötődik. 1925-ben visszatér Magyarországra, azonban *Az ellenforradalom földjén* című verseskötete miatt Moszkvába emigrál. A Szovjetunióban előbb a moszkvai Magyar Forradalmi Írók és Művészek Szövetségének egyik vezetője, később a Forradalmi Írók Nemzetközi Tanácsának tagja. Névtelenül Magyarországra küldött versei (*Vörös Csepel, A harcban nem szabad megállni*) a '40-es évek végétől mozgalmi dalokká váltak. A sztálini fordulatot követő koncepciós perek sorában 1937-ben börtönbüntetésre ítélték, 1944-ben szabadul. 1959-ben tér vissza Magyarországra. Elsősorban a szovjet–magyar irodalmi kapcsolatok ápolója, amelynek keretében mindkét nyelven készített műfordításokat.

²⁸ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Budapest, [1923, 1946] 1968³.

²⁹ Andics Erzsébet: *Demokrácia és szocializmus*. Budapest, 1946. Andics Böhm-kritikáját lásd: 7–11.

³⁰ Rákosi Mátyás: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása és harca a proletárforradalom győzelméért. A Magyar Tanácsköztársaság*. Budapest, 1954.

divatos is lett egy kicsit. Volt a dolognak másik oldala is. Különböző arisztokratáknak, akik Magyarországon éltek, nagyon jól jött Károlyi „feltámasztása”, mert ha kimondták, hogy egy „gróf” is lehet rendes ember, akkor ez kiterjedhetett rájuk is. Ez nagyon jellemző olvasat volt. Például Esterházy Mátyásnak nagyon jól kapcsolata lett Károlynival. Egyszer mondta nekem, hogy „van egy unokaöcsém, aki író akar lenni, és nagyon tehetséges”. Tehát mindezek az események bizonyos fokig kiterjesztették a kutatások körét, jobban lehetett foglalkozni a polgári demokratikus időszakkal, annak személyeivel. Én 1969-ben elhatároztam, hogy ezt a témát befejeztem, mert eleget írtam róla. Inkább jöjjenek a tehetséges fiatalok. Gondoltam Romsics Ignácra, aki hűtlen lett ehhez a témához, vagy Péteri Györgyre, aki Norvégiába emigrált. Valamennyire háttérbe is szorult ez a kérdés. Meg is volt írva bizonyos fokig. Szóval én úgy gondoltam ’69-ben, hogy új témát keresek magamnak. Ez az új téma gyakorlatilag régi témám volt, tudniillik én szociológus szerettem volna lenni. Visszatértem tehát a szociológiához. Másrészt adódott Károlyi. Nekem jutott az a feladat, hogy rábeszéljem Károlyi Mihálynét, hogy adja oda az irattárukat a Párttörténeti Intézet Levéltárának. Én tehát mint levéltáros kerültem kapcsolatban Károlynival és az anyaggal. Néhány éven keresztül eszem ágában sem volt Károlyival foglalkozni. Károlyné vetette fel először, hogy ki kellene adni a férje levelezését. Alakult egy négy tagú munkaközösség az intézetben, és tulajdonképpen Károlyné tett arra is javaslatot, hogy melyik kötetet ki szerkessze. Időrendileg Litvának jutott az első, nekem a második, Jemnitz Jánosnak a harmadik, Győrffy Sándornak a negyedik kötet. Érdemben viszont az összes kötetet, kivéve az utolsót, Litván Györggyel közösen készítettük. Jó kezdeményezés volt, de sokáig tartott befejezni. Ezzel kapcsolatban azt tartom a legérdekesebbnek megemlíteni, hogy a munka folyamán lehetett leginkább érezni, hogyan puhultak a tiltások, vagy hogy úgy mondjam, a cenzúra keretei. Nem tudom, hogy a mai fiatalok mennyire vannak ezzel tisztában. A rendszerváltást megelőző „baloskodásokban” volt bizonyos meggyőződés is, de sokkal nagyobb szerepe volt annak, hogy egy ilyen esetben vállalni kellett a felelősséget. Így lett lehetőségünk megszólalni. Így került 1956-os múltja ellenére Litván György a munkába, és így volt nagy jelentősége Károlynének, aki személyesen ismerte Aczél Györgyöt. Ha tehát én azt mondhattam a munka során, hogy „nekem a pártközpontból megengedték”, akkor azt meg lehetett csinálni. Cenzúra hivatalosan nem volt, de mégis létezett. A tiltásnak tulajdonképpen két nagyon eltérő szintje volt. Amit nagyon nem volt szabad: semmi olyat írni vagy publikálni, ami a szovjet vezetésnek kellemetlen lehet. Ez volt az igazi vonal, itt nem volt mese. Ami csak magyar vonatkozású anyag volt, ott a különböző vezetők és szerkesztők ízlése szerint tágabb lehetőségek nyíltak, főleg, ha valaki elég erőszakos volt. Én állítólag elég erőszakos voltam. A Károlyi-levelezés feldolgozásánál, aminél már az is nagy dolog volt, hogy engedték és anyagilag támogatták, rögtön megmutatkozott, hogy hol a határ. Az első kötetbe beleválogattuk Jászi Oszkár és Szende Pál néhány levelét, amelyekben az orosz forradalomról nem írtak „eléggé udvariasan” a kötet későbbi véleményezői szerint. Jászi Oszkár például azt írta Leninről, hogy ő az „új Dzsingisz Kán”. Szó sem lehetett arról, hogy ez megjelenjen. Mi viszont ragaszkodtunk ahhoz, hogy olyan forráskiadást csinálunk, amiből legfeljebb azt hagyjuk ki, aminek semmi politikai jellege nincs, tiszta magánjellegű leveleket elsősorban. „Szép vagy nem szép, jó vagy nem jó, mi semmit ki nem hagyunk!” – gondoltuk akkor. Ezzel szemben voltak kihagyási javaslatok az „illetékesek” részéről, amiket kezdetben visszautasítottuk, de egy idő után nem tehattük meg, hogy a kifogásolt leveleket ne vegyük ki, ha a kiadást folytatni akartuk. Négy levelet tehát ki kellett

hagynunk, amit később, a rendszerváltás körül közöltünk.³¹ Közben én okoztam egy kis kellemetlenséget. Nevezetesen otthagytam a Párttörténeti Intézetet, és átmentem a Történettudományi Intézetbe. Ennek az lett a kellemetlen következménye, hogy az akkori igazgató, Vass Henrik személyes sértésnek vette távozásom. Ahogyan tehetette, megnehezítette a későbbi munkánkat. Előírta például, hogyan másolhatunk anyagot. Meghatározta, hogy ki lehetett a gépíró, aki gépelhetett nekünk. Később pedig, amikor bejött a technika, arról szó sem lehetett, hogy fényképezzünk vagy xerox-másolatot készíthessünk. Maradt a gépelés és az összeolvasás, ami eléggé körülményessé és lassúvá tette a munkát, amit végül 2015-ben már egyedül fejeztem be.³²

A '70-es és a '80-as évek történetírásában Trianon előzményének kutatása is fokozatosan kikerült a tiltás alól. Trianon gazdaság- és társadalomtörténeti összefüggéseivel már a Berend T. Iván és Ránki György szerzőpáros foglalkozott a '60-as évek végétől. A korszakra vonatkozó igazi áttörés azonban az angol, amerikai és francia levéltári anyagok feltárása és magyar nyelven történő feldolgozása jelentette.³³ Ebben a kérdéskörben az Ausztria-Magyarország felbomlására és a történeti magyar állam összeomlására vonatkozó antant hadügyi, külügyi, valamint a békekonferencia Magyarországra vonatkozó forrásanyagának széles palettáját kell megemlítenünk. Feldolgozásukat követően a magyar történetírásban a padovai fegyverszünet, a Belgrádi Katonai Konvenció, a Vix-jegyzék témakörei a legismertebb kutatási pontokká válhattak. Ön hogy látta a nemzetközi diplomáciai forrásanyag feltárását, és mennyiben használta azt munkája során?

Volt egy társaság a Történettudományi Intézetben, Pach Zsigmond Pál és munkatársai, akik a kezdetektől nagyon fontosnak tartották a külföldi források feldolgozását, a külföldi kutatókat. Tehát azt, hogy ne próbáljuk a magyar történelmet önmagából, csak a magyar történelemből magyarázni, mint von Münchhausen báró, aki „kihúzta magát a saját hajánál fogva a mocsárból”. A cél a magyar történelmet magas színvonalon megmagyarázni külföldi

³¹ Válogatás Jászi Oszkár és Polányi Károly levelezéséből. Medvetánc, (1987) 3–4. sz. 313–345.; Gyurgyák, János – Litván, György (eds.): *From the Correspondence of Oscar Jászi and Karl Polányi*. Danubian Historical Studies, vol. 2. (1988) no. 1. 53–76.

³² *Károlyi Mihály levelezése*. 1–6. köt. Budapest, 1978–2015.

³³ A legfontosabb alap kutatások közül konzultáns minőségben lásd: Arday Lajos: *Angol–magyar viszony a polgári demokratikus forradalom idején az angol levéltári források tükrében*. Történelmi Szemle, 18. évf. (1975) 2–3. sz. 244–272.; Jeszenszky Géza: *A brit külügyminisztérium és Magyarország, 1890–1914*. Történelmi Szemle, 20. évf. (1977) 2. sz. 209–246.; Karsai Elek: *Iratok a Smuts-misszió történetéhez*. [Forrásközlés] Levéltári Közlemények, 38. évf. (1967) 1. sz. 237–249.; uő: *Iratok a magyar Tanácsköztársaság történetéhez angol levéltárakban*. Levéltári Közlemények, 40. évf. (1969) 1. sz. 137–158.; Litván György: *Az első világháború és az 1918–19-es forradalmak magyar vonatkozású anyagai a francia levéltárakban*. Történelmi Szemle, 16. évf. (1973) 1–2. sz. 265–272.; uő: *Documents des relations Franco–Hongroises des années 1917–1919*. [Forrásközlés] Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, vol. 21. (1975) no. 1–2. 183–207.; L. Nagy Zsuzsa: *Smuts tábornok budapesti küldetése 1919 áprilisában*. Történelmi Szemle, 6. évf. (1963) 2. sz. 195–216.; uő: *A Párizsi Békekonferencia és Magyarország, 1918–1919*. Budapest, 1965.; uő: *Az olasz érdekek és Magyarország 1918–1919-ben*. Történelmi Szemle, 8. évf. (1965) 2–3. sz. 256–273.; Ormos Mária: *A belgrádi katonai konvencióról*. Történelmi Szemle, 22. évf. (1979) 1. sz. 12–39.; uő: *Még egyszer a Vix-jegyzékről*. Századok, 113. évf. (1879) 2. sz. 314–332.; Vadász Sándor: *Vix és Károlyi*. Hadtörténelmi Közlemények, 16. évf. (1969) 2. sz. 239–266. A külföldi forrásanyagokra támaszkodó feldolgozások közül lásd: Arday Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919*. Budapest, 1990.; Ormos Mária: *Pádovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest, 1984.; Romsics Ignác: *A Trianoni Békeszerződés*. Budapest, 2001.

források bevonásával. Tehát a Történettudományi Intézet volt az a hely, ahol erre nagy hangsúlyt fektettek. Említhetjük Ormos Mária esetét. Őt 1956-ban kitétték a Szegedi Tudományegyetemről. Később, több évi száműzetés és állás nélküli időszak után a Történettudományi Intézetbe kerülve ennek a munkának az egyik szimbóluma lett. Amikor az intézetbe került, egy akkori vezető kollégánk, Ránki György azt mondta neki, hogy akkor francia–magyar kapcsolatokkal fogsz foglalkozni. Omos azt felelte, hogy „én nem tudok franciául”, mire Ránki: „akkor majd megtanulsz”. Ormos Mária megtanult franciául! A későbbi években pedig együtt dolgozott Ádám Magdával a francia anyag kiadásán.³⁴ Ez tulajdonképpen Trianon kérdése is egyben. Az volt a baj, és ez érintőlegesen másik téma, hogy a kommunista pártok és a Komintern Trianon határozottan elítélték addig, ameddig a szovjet külpolitika a '30-as években erős fordulatot nem vett. Attól kezdve Trianon „nem szeretett téma” lett. Ugyanez volt érezhető 1945 után Magyarországon. Nemigen lehetett Trianonnal foglalkozni érdemben. Megemlíteni, hogy Trianont nem szeretjük, azt lehetett. Mélyen belemenni nem lehetett. Egyrészt nem voltak olyan kapcsolataink, hogy a teljes forrásanyagot kutathassuk. Másrészt a kezdetekben nem volt szabad olyat írni, amiért a román vagy csehszlovák „elvtársak” megsértődhetnek. Nehezen lehetett volna viszont olyat írni, amiért nem sértődtek volna meg. A tiltások működtek. Voltak olyan emberek, akik ezt magukévá is tették, de ez nem volt jellemző. Egyszerűen tudomásul kellett venni, hogy ez nem lehet téma. Név nélkül mondd egy példát. Összeállítottunk egyszer egy kötetet, amit Andics Erzsébet szerkesztett. Valakinek kellett a *Háború utáni rendezésről* írni, és ez az illető akkor azt hitte, hogy egy „jó marxistának” ki kell fejtenie, hogy Trianon nagyjából igazságos és igazolható volt. Erre Andics Erzsébet azt válaszolta, „ilyet magyar ember nem ír le!” Pedig Andics sem volt olyan nagy hazafi, de erre még ő is ezt mondta. Az osztrákoknál például a mai napig létezik egy olyan irányzat, amely igazolni akarja Trianont. Mindenesetre tilos volt írni róla. Összefoglaló munkákban, ha kellett valamit írni, nagyon röviden, szűkszavúan foglalkoztak a kérdéssel.

³⁴ A témakörüinkhöz kapcsolódó, azonban annak kronológiai keretét meghaladó válogatott forráskiadás csupán a francia nyelvű dokumentumok alapján készült. A dokumentumok döntően a *Quai d'Orsay* (a francia külügyminisztérium) és a *Centre des Archives diplomatiques* (Diplomáciai Levéltárak) 2009-et követően *Paris-La Courneuve*-ben található állományából, illetve a *Ministère des Armées–État-Major de l'Armée de Terre, Service Historique* (Hadügyi Levéltár) dossziéiból származnak. Lásd: Ádám Magda – Ormos Mária (Réd.): *Documents diplomatiques français sur l'histoire du Bassin des Carpates, 1918–1932*. Budapest, [1993] 2010.4, magyar nyelven: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. 1–5. köt. Budapest, 1998–2013. Legújabbban a Trianoni Békeszerződés előkészítésének nézőpontjából készült válogatás az olasz diplomáciai anyagból. Lásd: Juhász Balázs: *Trianon és az olasz diplomácia: Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről 1919–1920*. Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak. Trianon-dokumentumok és tanulmányok; 1. Budapest, 2018. Az előzmények feldolgozásához lásd Hamerli Petra: *Az olasz–magyar kapcsolatok alakulása 1918–1919-ben*. Századok, 148. évf. (2014) 1. sz. 133–150. Külön meg kell jegyeznünk, hogy a Károlyi-kormányzat és a Tanácsköztársaság diplomáciai törekvéseinek tanulmányozásához önálló magyar nyelvű forrásgyűjtemény még nem készült. Ennek talán legfőbb oka az, hogy az 1918. október és 1919. június közötti időszak 1920-ra összegyűjtött kormányzati iratanyaga előbb felbontásra került, majd jelentős részét kivonták a Magyar Országos Levéltár állományából. A korábbi iratanyag töredékei jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár ágazati szekcióiban, a Hadtörténeti Intézet és Levéltár, valamint a Politikatörténeti Intézet és Szakszervezeti Levéltár állományában szétszórtan található. Az 1919–1920 közötti magyar diplomácia tanulmányozásához alapot nyújthat egy a Magyar Királyi Külügyminisztérium gondozásában 1939-ben megjelent dokumentumgyűjtemény, amely az 1919. július és 1920. január közötti időszak válogatott magyar külügyi iratait közli. Lásd: Deák, Francis – Ujvary, Dezső (ed./Réd.): *Papers and Documents relating to the Foreign Relations of Hungary/Pièces et Documents relatifs aux rapports internationaux de la Hongrie*. [Bilingvis kiadvány] vol. 1. 1919–1920. Budapest, 1939.

Elítéltük, de nagyon röviden, szűkszavúan. A '60-as években lazulás kezdődött, ebben szerencsés szerepet játszott, hogy a magyar és román kommunista párt viszonya megromlott, innentől kezdve nem kellett foglalkozni például a román érzékenységgel.³⁵ Csehszlovákiával '68-ban történt, ami történt, a szlovák történészekkel munkakapcsolatban álltunk, tehát nem volt már akkora a politikai elvárás. Lehetett Trianon előzményeivel foglalkozni. Az első kutatók között Vadász Sándor, Ormos Mária és Ádám Magda nevét kell megemlítem. Érdekes, hogy a lazulást követően megnyílt számos kutatási terület, Latin-Amerika például, de egyre inkább tilossá kezdett válni a Szovjetunió történetével foglalkozni. Visszatérve, én is elkezdtem foglalkozni ezzel. A Vix-jegyzék például központi eleme a *Március huszonegyediké* című kis munkámnak.

A '70-es években megjelentek 1918–1919 szereplőinek első történeti életrajzai is. Megemlítené néhányat?

Igen, az életrajzok a '70-es években jelentek meg. Nagyon különös Borsányi György Kun Béláról írt életrajzának sorsa.³⁶ Borsányi nekem nagyon jó barátom volt. A könyv tragédiáját is ismerem, mert miután őt egyszerűen behívták a pártközpontba, és közölték vele, hogy bevonták a könyvét, felhívott telefonon, és elmesélte a történeteket. A következő történt. Borsányit a KB egyik titkára, Óvári Miklós magához kérte. Először is letegezte, majd a következőket mondta szó szerint; „...te nem csináltál semmi rosszat, terád senki nem haragszik, te dolgozz tovább úgy, mint eddig, de a könyvedet bevontuk.” A Párttörténeti Intézetben az igazgató és a munkatársak sem örültek a könyv bevonásának, mert állandó probléma volt, hogy mit lehetne írni Kunról.

Mi volt a tényleges probléma ezzel az életrajzzal?

Ezt senki nem tudja. Mi azt hittük, hogy a szovjet követség kérte a könyv bevonását, vagy csak egyszerűen kifogásolták azt. De később kiderült, hogy nem a szovjet követség tett kifogást, hanem két magyar állampolgár, nevezetesen egy „régii veterán”, Szerényi Sándor, mint közismert, Kádár János sakkipartnere és Kun Béla unokája, a ma is közismert történész. Megvan mind a két feljelentés. Ez Kádár elé került. Egyszer volt egy alkalom, amikor megvitatták a Párttörténeti Intézet munkásságát. Ahogy nekem elmesélték, Kádár ott a következő kinyilatkoztatást tette: „...maguk csak dolgozzanak, maguk csak írják meg mindenről az igazat, hogy mi jelenik meg, az egy más kérdés.” Na most, nem tiltották be a könyvet. Az volt a háttér, hogy be kell vonni, de tanárok, pártfőiskolai oktatók, tudományos kutatók a Kossuth Kiadónál megvehették. Igaz, egy Nemes Dezső, Józsa Antal és Milei György által írt „kötelező” előszóval együtt.

Szerencsésebbnek tekinthető az Ön Károlyi Mihályról írt életrajza,³⁷ amelyről természetesen most kérdezni fogom. Hogyan értékeli ezt a munkáját?

³⁵ A magyar tanácskormány bukásának, az 1919. novemberi magyar politikai állapotoknak, valamint a magyarországi román intervenció történetének angolszász forrásokon alapuló bemutatását lásd: Ránki György: *A Clerk-misszió történetéhez*. Történelmi Szemle, 10. évf. (1967) 2. sz. 156–187. Külön említést érdemel Raffay Ernőnek az 1918–1919 közötti erdélyi magyar és román törekvések bemutatására vállalkozó munkakája (*Erdély 1918–1919-ben*. Budapest, 1987.), amely a Köpeczi Béla főszerkesztésében megjelent *Erdély története* (1–3. köt. Budapest, 1986.) megjelenését követően egyedülálló vállalkozásnak tekinthető.

³⁶ Borsányi György: *Kun Béla*. Budapest, 1979.

³⁷ Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest, 1978.

Szerencsésebb annyiban, hogy azt nem vonták be. Az én könyvemnek két hibája van, kisebb hibák mellett természetesen. Az egyik az, hogy én kétségtelenül rokonszenvezek Károlyi Mihállyal. Nem tartom a legnagyobb magyar politikusnak, sőt hangoztatom a polgári forradalomról szóló könyvemből azt a mondatot, hogy „Károlyi Mihály nem volt jó politikus”. De nekem Károlyi személye mindig is rokonszenves volt. Bizonyára, aki elfogulatlanabb, az másképp írná meg ezt az életrajzot. A másik hibája az, hogy élt az özvegye, és sokat segített a könyv megírása során. Nekem sajnos Károlyinéra tekintettel kellett lennem. Olyan dolgokba nem mentem tehát bele, amiket ő kifogásolna. Meg kell mondjam, hogy neki nem minden tetszett, amit írtam Károlyiról. Az ő teljesen egyéni véleménye szerint „nem elég pozitív” a könyv. Nem találok senki mással, akinek ez volt a véleménye. Tudatosan kerültem a könyvben az ajnározást.

Az életrajznál maradvá, Károlyi Mihály történeti szerepéről szobrának 2012-ben történt eltávolítását követően parázs viták kezdődtek, többek között a Szovjetunióról vallott nézeteivel kapcsolatban.

Igen. Próbáltam már korábban is szemléltetni, hogy Károlynak kritikus véleménye volt a Szovjetunióról. Ez a könyv megjelenését '78-ban már nem akadályozta. Van egy másik olvasata is számomra ennek a munkának. Én mint a Párttörténeti Intézet munkatársa több mint húsz éven keresztül 1918–1919-en kívül soha más korszakkal nem foglalkoztam. Nem véletlenül. A Horthy-korszakról már nemigen lehetett volna igazat írni, 1956-ról nem lehetett igazat írni, a „szocializmus” meg akkor még a jelenünk volt. Én ezektől tartózkodtam. Viszont egy Károlyi életrajzban úgy mellékesen tehettem megjegyzéseket a kommunista párt történetéről, rejtett vezérelvként említéseket tehettem más korszakokra, személyekre. Visszatérve arra, hogy Károlynak mi volta véleménye a Szovjetunióról: Ő sok mindenben kritikus volt, de két nagyon fontos dolgot mindig kiemelt már a '30-as évektől: a fasizmus elleni harcot, másrészt azt, hogy ellenpólusa az amerikaiaknak.

A szobor-ügy kapcsán jelent meg a Ki volt Károlyi Mihály? (2012) című munkája. Károlyival szemben leggyakrabban a baloldaliságát és az 1945-öt követő politikai szerepvállalását említik, amire ebben a munkájában is külön kitért. Ön hogy értékeli mindezeket a vádakat?

A történelemhamisításnak vannak ügyetlen és ügyes módszerei. Az ügyes módszer az, hogy amiről akarok, írok, amiről nem akarok, nem írok. Ez ugyanolyan hamisítás, mint ténybeli hamisságokat állítani. Kifogásolják, hogy Károlyi Mihály 1947–1949-ben Rákosi szolgálatába állt. Ebben a kérdésben vizsgáljuk meg azt is, ki nem állt Rákosi szolgálatába akkor. Az összes szociáldemokrata, még a kisgazdák is például tagjai voltak a kormányoknak. Hogy neveket is mondjak, nem Nagy Ferenc hagyta ott Rákosit, hanem Rákosi érezte Nagy Ferencel, hogy menni kell. Idősebb Antall József is például képviselő volt 1945-től 1953-ig. Miért kellett volna Károlynak „másabbnak” lenni a többiekénél? Más volt a helyzet 1949 után, amikor nagyon csúnya dolgok történtek. Károlyi akkor már fel is mondott Rákosinak. Amikor Károlyi ezek után követi állást vállalt Párizsban, mások is vállaltak. Akkor még volt egy reménység, hogy nem egy az egyben az a politikai irány alakul ki, mint ami akkor a Szovjetunióban volt. Ez a reménység tartott nagyjából a Mindszenty-ügyig. A Mindszenty-ügyben Károlyi nagyon aktívan részt vett, mindent elkövetett Rákosival szemben. Elment a párizsi érsekhez, hogy próbáljon közvetíteni a Vatikán és a magyar kormány között. Később a Rajk-ügyet először is leleplezte hazugságaiban, azután pedig véglegesen lemondott a követségről. Még egy érdekesség: Károlyi még egyszer hazajött, miután lemondott a párizsi követségről, és ez hozzátartozott jelleméhez: módot akart adni arra, hogy letartóztathassák. Rákosiék erre

már nem vetemedtek. Úgyhogy a vádra annyit tudok mondani, hogy mondják meg, ki vagy kik voltak azok, akik legalább ennyire szembefordultak Rákosival.

A rendszerváltást követő történetírásban a forradalom kutatása kevésbé tartozik az 1918–1920 közötti korszak témáihoz. Napjainkra már a tudományos megismerés kategóriái is szétfeszültek. Beszélhetünk-e „polgári demokratikus forradalomról”, „ellenforradalomról” vagy „Tanácsköztársaságról”? Hiszen újabban összeomlás, puccs, impériumváltás, liminalitás vagy publicisztikai irányból a hazaárulás kategóriái használatosak. Úgy tűnik, nincs egységes álláspont e kérdéssel kapcsolatban.

Azt kérdezném akkor vissza, hogy szüksége van-e a tudománynak arra, hogy bármilyen kérdésben egységes álláspontot képviseljen. Vannak, akik a mai napig kritizálják Darwint például. Az iskolai tankönyvekben mégis Darwin olvasható és tanulható. Ha az a kérdése, hogy egy olyan szubjektív témában, mint a történelem, szükséges-e egységes vélemény, azt tudom válaszolni, hogy szerintem nem szükséges, és nem is lehet. Mert emögött olyan nagyobb kérdések vannak, amelyek mögött szintén nincsenek egységes álláspontok, de még egységes kérdések sem. Például egy vallásos embernek máshogy kell látnia az 1919-es Tanácsköztársaságot. Ami persze nem azt jelenti, hogy akik nem vallásosak, azoknak egységesen kell látniuk, de egy vallásos ember nem helyeselheti azt az egyházüldözést, ami akkor történt. Amit mindenesetre megelőzött a szocialisták üldözése az egyházak részéről, de ebbe most ne menjünk bele... Nincs szükség egységes álláspontra, az igazság és a tények tisztázására viszont szükség van. Például, ha valaki ragaszkodik a tényekhez, mint például Hatos Pál az új könyvében, engem nem érdekel, hogy bizonyos dolgokról más a véleménye. Miért ne lenne? A lényeg az, hogy a tényekhez ragaszkodjunk. Mondjuk az, hogy március 21-én mi zajlott, az ténykérdés. De hogy ez mit jelent, volt-e puccs, vagy nem volt puccs, az egészen más kérdés. Történt valami, amiről mindenki tájékozódhatott. Miután például Bethlen István nem volt benne az eseményekben, Károlyi szükségesnek tartotta őt tájékoztatni arról, hogy mi folyik aznap, hogy esetleg akar-e valamit tenni ellene. Egy puccs azért nem így néz ki szerintem. Egy másik példa: Valamikor illet a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregét szeretni, de nem illet beszélni arról, hogy kik voltak annak a hadseregnek a tisztjei Stromfeld Aurél alatt. Én voltam az egyik opponense Liptai Ervin magyar Vörös Hadseregről írt könyvének.³⁸ Opponensi véleményemben nem vettem fel kritikaként, de személyesen megjegyeztem Liptainak, hogy érdekes ez az *anonim hadtörténet*. Egy hadtörténetet általában tele szoktak írni a katonai vezetőkkel. Liptai azt válaszolta, hogy igen, de „most írtam volna meg, hogy Werth Henrik kiváló hadosztályparancsnok, és Karikás Frigyes rossz politikai biztos volt. És az hol jelent volna meg?” Szakály Sándor például úttörője volt annak, hogy beszéljünk arról, hogy kik voltak a Vörös Hadsereg tisztjei.³⁹ Ez is egyébként a téma felbontása volt, amikor már lehetett. Volt egy másik kolléga, egy pozsonyi, tulajdonképpen amatőr, de nagyon jó történész, Fogarassy László, aki teljesen függetlenül elkezdte feszegetni ugyanezt a témát.⁴⁰ Kik

³⁸ Liptai Ervin: *A magyar Vörös Hadsereg harcai*. Budapest, 1960.

³⁹ Lásd: Szakály Sándor: *Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) hadseregének felső vezetése. Történelmi- statisztikai tanulmány a katonai elitéről*. Hadtörténelmi Közlemények, 31. évf. (1984) 1. sz. 34–71.; uő: *A Vörös Hadsereg tisztikara*. Honvédségi Szemle, 40. évf. (1985) 10. sz. 6–10.; uő: *A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara*. Palócföld, 36. évf. (1989) 1. sz. 13–21.; uő: *A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara, 1919*. In: Bura László (szerk.): *Sfarsit si inceptu de epoca. Korszak vég – korszakkezdet. The End and the Beginning. Szatmárnémeti–Zilah*, 1998. 459–470.

⁴⁰ Lásd: Fogarassy László: *Kik vezették az 1919-es Vörös Hadsereget?* Borsodi Szemle, 15. évf. (1971) 1. sz. 70–78.

voltak a Vörös Hadsereg vezetői? A Horthy-hadsereg későbbi tábornokai természetesen, csak akkor még hadnagyi, századosi, őrnagyi rangban. Külön előnye volt a Vörös Hadseregnek, hogy a parancsnokok a legjobb korban levő, negyven év körüli férfiak voltak, fronttápaszlatokkal.

Utolsó kérdésem. Tanár úr, ha egy mostani fiatal kutató szeretne a korszakban elmélyedni, mit tanácsolna? Ön mit tart fontosnak?

Egyrészt már említettem, *elsősorban a tények felkutatása* a fontos. Aztán két dolog nagyon hiányzik. Egyrészt, a *szociológiai háttér* alapos feldolgozása. Nem úgy nézett ki a világ, hogy volt munkásság, parasztság, tőkésék. Az, hogy ki a munkásság, például egyáltalán nem egyértelmű.⁴¹ Ezt alaposan meg kell vizsgálni, ami nagyon időigényes munka. Ha én tovább foglalkoztam volna a témával, ezzel foglalkoztam volna. A másik dolog pedig a *nemzetközi összefüggések* feltárása. Magyarország történetét nem lehet megírni az európai összefüggésekből való kiszakítással. Magyarországot elsősorban európai országként kell nézni. Vannak bizonyos európai normák, szokások, amelyek Magyarországra érvényesek. Afrikával összehasonlítva vizsgálni Magyarországot egy kicsit más lenne. Arról nem is beszélve, hogy ez a térség önmagába van öntve. Ez a forradalmi korszak is azért érdekes, mert megszűnik először Ausztria-Magyarország. Nem jogilag, hanem a valóságban, és feloldódott egy közös térben. Aztán ez a közös tér elmúlik. A második világháborúban ugyanúgy feloldódunk egy közös térben, azután az ismét elmúlik. Nálunk ez bizonyos tekintetben a rendszerváltásig eltartott. Magyarországon a szovjet megszállás nem azért történt, mert Sztálin azt akarta, hanem azért, mert a nagyhatalmak korábban abban egyeztek meg. 1956-ban a nyugati nagyhatalmak egyetlen egyszer sem szólították fel a Szovjetuniót, hogy vonuljon ki. Közös térben voltunk, és Magyarországot ebben a közös térben kell kezelni. Arról már nem is beszélve, hogy élnek magyarok a határokon túl is. Ma már a magyar kormány jogosan hangsúlyozza azt, hogy ők Magyarországhoz is tartoznak. Nemcsak azért, mert például Erdélyben magyarok élnek, hanem azért is, mert Magyarországon meg erdélyiek is élnek. Egyszer megnéztem az Akadémiai Almanachot valamikor a '90-es évek elején. Megvizsgáltam, hogy az akkori akadémikusok hol születtek. Azt láttam, hogy az akkori akadémikusok fele a határon túl született. Akkor ezt lehet nem létezőnek venni? Ez egy adottság, amihez alkalmazkodnunk kell, amitől nem lehet függetlenedni. Károlyi Mihályra például azért haragudtak nagyon, mert a birtokai nagyrésztben a határokon belül maradtak. Neki a határrendezés anyagi veszteséget nem jelentett, és ha ő egy kicsit érzéketlen volt a nemzeti ügy iránt, akkor ez azért is volt, mert az ő birtokán döntően magyarok dolgoztak. Ez a kérdés másként érintett, mondjuk, egy Teleki Pált vagy Bethlen Istvánt, vagy Apponyi Albertet, aki szükség esetén szlovák nyelven is tartott választási beszédet. Ezeket a gondolatokat fontolják meg a fiatal kollégák.

Nagyon szépen köszönöm, hogy beszélgethettünk!

Nincs mit.

(Politikatörténeti Intézet és Levéltár, Budapest, 2019. február 16.)

Az interjút készítette és jegyzetekkel ellátta: PÁLINKÓ ATTILA

⁴¹ Az MTA Lendület Trianon 100 kutatócsoport által készített legújabb társadalomtörténeti megközelítést lásd: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918–1924*. Budapest, 2019.